

начале 80-х гг. покривали около 20 % всех предоставляемых ими кредитов. В свою очередь, кооперативные банки обязаны держать на счетах в Банке продовольственного хозяйства часть своих вкладов в качестве обеспечения кредита на финансирование.

В заключение хотелось бы отметить, что организационные формы учреждений, занимающихся ко-

оперативным кредитованием, весьма разнообразны. Поэтому развитие кредитной кооперации в Украине и формирование кооперативных банков должно происходить эволюционно, на основе анализа и необходимого осмысления опыта по созданию и функционированию подобных учреждений в других странах.

Список литературы

1. Про тимчасове положення про кредитні спілки в Україні. Указ Президента України від 20.09.1993 р.
2. Положення про кредитні спілки. Указ Президента України від 22.06.1999 р. № 701/99.
3. Бланк Г.Я. Основы теории и история потребительской кооперации. – М., 1963.
4. Жулинський М. Кредитна кооперация. Нові форми соціальної політики в Україні // Урядовий кур'єр. – № 86. – 1994. – С. 6.
5. Меркулова А.С. История потребительской кооперации. – М.: Наука, 1970.
6. Никольский Ю. От сотрудничества – к муниципальному банку // Финансовая Украина. – № 11. – 1996. – С. 19.

Summary

In clause the history of occurrence and development of cooperative banks, and also their function and role in development of credit cooperation in Ukraine and other countries is covered.

УДК 336.071(091)(470)

*Макаренко М.І., к.е.н, Українська академія банківської справи,
Ковдик В.В., Сумський державний університет*

БАНКІВСЬКІ УСТАНОВИ ДОБИ РОСІЙСЬКОЇ ІМПЕРІЇ

В статті висвітлено розвиток банківської системи в Російській імперії в другій половині ХІХ–на початку ХХ століття; показано роль Державного банку та акціонерних комерційних банків у формуванні цілісної кредитної системи; приділено увагу діяльності окремих банків, які діяли на території Сумщини.

Ключові слова: кредитування, кредитна установа, Державний банк.

Економічна відсталість Росії порівняно із західно-європейськими країнами, запізніле розгоргання первинного нагромадження капіталу спричинили її відставання і в процесі формування інфраструктури грошового ринку. Потреба в послугах кредитно-банківських установ виникає саме тоді, коли товарне виробництво набуває розвинутих форм і прискорення обігу капіталу може досягатися не за рахунок дорогих лихварських позик, а шляхом залучення значно дешевших банківських кредитів. Тому на відміну від інших країн Європи поява перших російських банків датується серединою ХVІІІ ст. До того ж, якщо зарубіжні банки створювалися переважно приватними особами (купцями, лихварями), то в Росії перші кредитно-депозитні установи запроваджувалися урядом.

Ще в другій половині ХVІІ ст. думським боярином А.Л. Ордин-Напокіним були введені купецькі спілки, що мали на меті організацію кредиту для торгівлі, які стали праобразами банків в Росії. Для зміцнення стану купецтва А.Л. Ордин-Напокін запропонував передачу адміністративної та судової влади купцям в містах, створення виборного органу – “Земської хати” із дванадцяти чоловік, та надання їй функцій своєрідного банку, який би кредитував “малопотужні” купецькі спілки та окремих купців [1].

Подальший розвиток торгівлі вимагав зміцнення кредиту, широкого залучення для цього тимчасово вільних коштів заможних верств населення. Брак вільного капіталу при уповільненому великими відстанями його обігу змушував більшу частину російських купців користуватися капіталом іноземців, погашаючи позики придбаними товарами. Нестача коштів посилювалася високою вартістю кредиту, процент за який вимірювався двозначними числами.

Слід зазначити, що Західна Європа на початку ХVІІІ ст. уже пройшла “лихварський” період у розвитку грошового капіталу. На зміну кредитно-лихварським утворенням, представленим у середньовіччі мініяльними конторами та банкірськими домами – Медичі (Італія), Фуггерів, Вельзерів (Німеччина) та ін., прийшли державні банки, що поступово набули значення не тільки центральних емісійних установ, але й великих кредитно-депозитних організацій. Їх виникнення у великих осередках середньовічної торгівлі розпочалося ще в ХV ст. (у Барселоні – 1401 р., Генуї – 1407 р., Амстердамі – 1609 р., Венеції – 1619 р., Англії – 1694 р.) [2].

Отже, потреба російського купецтва в поповненні обігових коштів за рахунок недорогих позик спричинила намагання самодержавної влади розв'язати цю

проблему. В 1733 р. імператриця Анна Іоанівна звеліла монетній конторі видавати в позику гроші “всього чину людям” в заставу золота та срібла під 8 % річних [3]. Але цей захід великого впливу на розвиток грошово-кредитних відносин не справив. Криза кріпосного господарства в Російській імперії змусила царський уряд надавати економічну допомогу не купцям, а насамперед дворянству. 13 травня 1754 р. Єлизавета Петрівна видала указ “Об учреждении государственного заемного банка, о порядке выдачи из оного денег и о наказании ростовщиков”. В указі говорилося: “Наши подданные, а более из дворянства, имея в деньгах нужду, принуждены занимать у других с великими процентами и с закладами такими, которым против взятых денег с полтора или вдвое стоить может... выкупить же чем на положенный срок не может исправиться, и от того приходить в убожество и разорение, и дают нетокмо по 12, но и по 15 процентов и по 20 процентов, как у других не водится” [3]. Виходячи з цього, імператриця звеліла для зменшення кількості прохачів грошей в державі “учредить государственные банки из казны нашей, первый для дворянства в Москве и Санкт-Петербурге, второй для поправления при Санкт-Петербургском порте коммерции и купечества...”. Отже, перші банки мали обмежене коло потенційних клієнтів, до яких не входили фабриканти та заможні вільні селяни, що не належали до дворянського чи купецького стану. Процентна політика новостворених банків спрямовувалася на підлив засад лихварства. “Указний” процент за позиками не повинен був перевищувати граничного рівня 6 % річних.

Відтак створений у 1754 р. Дворянський позиковий банк можна вважати першим банком у Росії. Його основні функції полягали в наданні позик поміщикам у відповідності з кількістю кріпосних душ на пільгових умовах. Дворяни могли отримати позики в розмірі до 10 тис. крб. не більше, ніж на 3 роки під заставу землі і селянських “душ” [4]. У 1757 р. для дворянства термін повернення позик збільшувався ще на рік, а в 1761 р. був подовжений до 8 років. Звичайно, обмеженість капіталу та хронічне неповернення дворянами взятих кредитів не дали змоги Дворянському банку розгорнути свою діяльність у широких масштабах. Але й ті невеликі можливості кредиту в переважній більшості випадків не були використані на виробничі потреби. Новий позиковий банк, затверджений в 1786 р., продовжував фінансову підтримку дворянства, позики тут надавались уже на двадцять років [4]. Така практика проводилася цим банком до реформи 1861 р.

За згаданим вище указом у 1754 р. був створений також Банк для підтримки комерції (Купецький банк), який займався кредитуванням зовнішньоторговельних операцій, надаючи короткострокові позики під заставу матеріальних цінностей, призначених для вивезення із Петербурзького порту. Капітал у розпорядженні цього банку виявився порівняно невеликим – всього 500 тис. крб. [5], а термін кредиту становив лише шість місяців. Однак діяльність банку відзначалася низькою ефективністю,

і в 1770 р. він був ліквідований, а частину його капіталу уряд перевів у Дворянський банк. Надалі кредитування торгівлі здійснювали банк при Комерц-колегії (1754-1782 рр.), Астраханський банк (1764-1821 рр.) та Комерційний банк (1818-1860 рр.) [6].

У 1758 р. за проектом графа П.І. Шувалова в Петербурзі та Москві були відкриті “Банкові контори” (Мідний банк). Мета його створення – запровадження в господарський оборот мідних грошей, потреба в яких зумовлювалась надмірними державними витратами, пов’язаними з веденням Семилітньої війни (1756-1763 рр.) Контори надавали мідною монетою позики купцям, фабрикантам і поміщикам під 6 % річних. Повернення ж позик на 3/4 повинно було покриватися срібною монетою [7]. Крім того, “банкові контори” приймали мідну монету та видавали векселі, за якими кошти, вкладені в Москві, купець міг за векселем отримати в Петербурзі і навпаки. Через 2 роки був заснований Артилерійський банк, капіталом якого послужили монети, відкарбовані з артилерійських гармат. Проте діяльність створених графом Шуваловим банків супроводжувалась зловживаннями та частим неповерненням кредитів, що дало підставу імператриці Катерині II ліквідувати їх.

Однак об’єктивна потреба економіки в послугах кредитних установ брала своє. У 1770 р. була реалізована спроба заснувати в Москві та Санкт-Петербурзі позикові та ошадні скарбниці (1772 р.), а також прикази громадського догляду (1775 р.). Ці організації також здійснювали операції з кредитування поміщиків під заставу рухомого і нерухомого майна.

Сформована таким чином система кредитування була малорухомою, низькоефективною, відволікала великі кошти від більш продуктивного використання, гальмувала поступальний розвиток економіки. Основна частина банківських позик спрямовувалася на досить пільгове кредитування дворянських господарств, але позики повертались надто повільно. Якщо в 1812 р. за дворянами нараховувалось позик на суму 64 млн. крб. сріблом (в заставі було 12 % усіх поміщицьких селян), то до 1859 року обсяг позик зріс до 425 млн. крб. (кількість “душ” у заставі зросла до 66 %) [5].

Розвиток товарного виробництва і ринкових відносин на початку XIX ст. потребували нових джерел покриття надзвичайних витрат уряду, таких як випуск асигнацій, погашення зовнішніх та внутрішніх боргів. Саме зовнішні позики почали відігравати істотну роль у покритті дефіцитів бюджету, оскільки внутрішніх прибутків для цього не вистачало, незважаючи на жорсткі методи збирання податків з основних їх платників – селян. У 1820 р. царський уряд отримав 5-процентну позику у банкірів Беррінга в Лондоні і Гопа в Амстердамі. Паризький дім Ротшільда через два роки також надав позику на тих же умовах: перша позика становила 27,3 млн. крб. сріблом, друга – 31,2 млн. крб. [8].

Реформи в Росії 60-70-х рр. минулого століття прискорили процес економічного розвитку країни. Малопотужні банки, розраховані на обслуговування обмеженої кількості клієнтів з порівняно невеликими влас-

ними й залученими коштами, не могли задовольнити потреб промисловості, залізничного будівництва, інших галузей у фінансових ресурсах. Тому на зміну банкам старої формації прийшли нові, більш потужні, засновані на принципах капіталістичного господарювання. Уже в 1861 р. були ліквідовані старі кредитні установи (асигнаційні, Позичковий банк, позичкові каси), а старий Комерційний банк був перетворений у Державний банк.

Царський уряд протягом кількох років недовірливо ставився до пропозиції створення акціонерних банків. У результаті потреба в розвитку системи кредитування задовольнялась за рахунок створення банкірських домів і дрібних кредитних установ. Наприкінці 50-60-х рр. старі банкірські фірми Штігліца, Якобі, Жадимірівського перестали існувати, нові – Мейера, Гінзбурга, Кайгера та інших – стали задовольняти підвищений попит на кредитні ресурси. У 1863 р. виник перший в Росії Петербурзький союз взаємного кредиту. І тільки в 1864 р. почав діяти перший акціонерний банк – Петербурзький приватний комерційний. Двома роками пізніше був заснований Московський купецький банк. Ще через два роки розпочинається смуга широкого заснування акціонерних комерційних банків. За період з 1864 по 1873 рр. було засновано 40 акціонерних банків, які мали від самого початку велику питому вагу в сукупних ресурсах країни: 5 найбільших банків уже в 1875-1881 рр. охоплювали понад половину, а 12 банків – до 75 % усіх банківських ресурсів країни [5].

На 1870 р. в Росії склалася розвинута система кредитних установ на чолі з Державним банком, який мав 41 відділення. До її складу також входили 29 акціонерних комерційних банків, 15 спілок взаємного кредиту, 163 міські громадські банки, 16 ощадних товариств. Створена мережа кредитних установ послужила могутнім засобом концентрації та перерозподілу капіталу. Свідченням тому є факт, що до 1873 р. в Держбанку налічувалося поточних рахунків на 1041 млн. крб., а в акціонерних банках – на 1479 млн. крб. Вкладів у Держбанку було 42 млн. крб., в акціонерних банках – 191 млн. крб. Усього залучені кошти становили до 2753 млн. крб., тоді як до реформи їх сума сягала 350 млн. крб. у Позичковому банку і близько 1 млрд. крб. у всій системі кредитних установ [9]. Рух капіталів нових банків та їх розподіл у пореформені десятиліття свідчить про зростання комерційного кредиту: у 1873 р. весь комерційний кредит досягав суми в 656 млн. крб. проти 15 млн. крб. власне комерційного кредиту до 1861 р. [9].

Російський капіталізм до початку 1870 р. уже мав тісні фінансові і грошові зв'язки з іноземним капіталом, тому грошова і промислова криза в Західній Європі, яка розпочалася в 1873 р., охопила також і російські банки та промисловість. Перший банківський крах у Росії в 1875 р. (Московського комерційного позичкового банку) поклав початок досить тривалому спаду в розвитку акціонерних комерційних банків. За 5 наступних років вклади на поточних рахунках в акціонерних комерційних банках скоротилися з 299,7 млн. крб. до 197 млн. крб. [10]. Лише в середині 80-х

років їх справи поліпшилися. Кількість самих банків не змінилася і була стабільною на протязі трьох десятиліть, зате швидко зростало число філій банків, особливо в провінціях. До початку 90-х років акціонерні комерційні банки за своїми ресурсами випередили Державний банк і посіли перше місце в цій галузі порівняно з товариствами взаємного кредиту та міськими банками. Слід зазначити, що становище міських банків в 80-ті роки погіршилось, і в подальшому вони не відігравали істотної ролі в економіці держави. Розвиток товариств взаємного кредиту відбувався повільними темпами і лише напередодні Першої світової війни їх значення підвищилось.

Отже, на початок ХХ ст. кредитні установи імперії утворювали цілісну систему на чолі з Державним банком, який зберігав золотий запас країни, здійснював грошову емісію та основні розрахункові операції. Завданням же акціонерних комерційних банків було фінансування галузей народного господарства. Особливе місце серед цих банків посідали банки іпотечного кредиту. Дворянський земельний та Селянський поземельний були державними, а 10 банків – приватними. Приватні банки надавали позики землевласникам, виступали посередниками в процесі купівлі-продажу землі, зокрема, під час Столипінської реформи. Селянський поземельний банк з 1907 по 1915 р. продав більше 4 млн. десятин землі, з них 3,25 млн. десятин були придбані під хутори та відруби [4].

На початок Першої світової війни банківська система виглядала висококонцентрованою, містила розгалужену мережу великих і малих банків, їхніх філій та відділень. Цьому передувало об'єднання банківських установ з утворенням олігополістичної структури ринку фінансових послуг. Так, у 1901-1904 рр. Петербурзько-Азовський, Мінські та Київські комерційні банки об'єдналися в Азово-Донський банк. У 1908 р. був створений спільний банк із Московського міжнародного, Орловського комерційного і Південно-Російського промислового. Причому, частка 13 великих петербурзьких банків у власних капіталах всіх акціонерних банків зросла з 49 % в 1900 р. до 66,5 % у 1913 р. і 65,2 % в 1914 р. [9].

Економіка України, яка на той час була складовою здебільшого Російської імперії, особливо приваблювала іноземних інвесторів своєю високою прибутковістю. Лише за період з 1888 до 1894 рр. на її території були створені 22 іноземні компанії з основним капіталом на суму 62,9 млн. крб. У 1900-1913 рр. тут 80-90 % всіх акціонерних капіталів гірничої промисловості, 80 % доменних печей, 90 % коксохімічних підприємств, 80 % копалень Кривого Рогу, 70 % видобутку марганцю і велика кількість вугільних шахт належали іноземцям [11]. Український капітал був слабо представлений в інвестиціях вітчизняної промисловості. Українські банки мали незначний вплив на кредитну систему і фактично до початку ХХ ст. перестали існувати як самостійні господарські суб'єкти. Тільки Київський приватний та Одеський дисконтний банки надавали порівняно великі обсяги послуг. У цілому кредитна мережа України переважно являла

собою відгалуження столичних банків. Петербурзький міжнародний банк в Україні мав 35 контор і філій, Азово-Донський – 23, Державний – 22 [6]. Високі прибутки, отримані іноземцями, майже повністю йшли за кордон. Зокрема, Юз за 25 років підприємницької діяльності в Україні вивіз до Англії 25 млн. крб. золотом [12]. У цілому станом на 1913 р. на Україну припадало 36 % закордонних інвестицій у промисловість усєї імперії [13].

На території Сумщини наприкінці XIX–початку XX ст., як і в інших провінціях імперії, діяли відділення, в основному, петербурзьких і московських банків та міські громадські банки.

У місті Суми на той час активно проводило свої операції Сумське відділення Московського промислового банку. Його вкладниками були 426 чоловік. На поточному рахунку на 1 січня 1915 року значилися кошти в сумі 2897824 крб., а процент за вкладами коливався в межах від 4 % до 4,66 % в залежності від розміру та терміну вкладу [14].

Сумське відділення Державного банку серед подібних установ відзначалося іпотечним кредитуванням. Воно надавало позики під заставу майна, нерухомості та виробів за правилами, затвердженими Міністерством фінансів 1 червня 1894 р. Так, слобожанину графу Капністу на його прохання була надана позика терміном на 6 місяців під заставу землеробських продуктів – 52401 пуд пшениці та 10394 пуди ячменю. Рішенням облікової комісії банку від 18 серпня 1915 р. така позика в сумі 39000 крб. була дозволена [15].

При Сумському відділенні Державного банку функціонувала Сумська державна ощадна каса № 756, до складу якої на 1 січня 1916 р. входили одне шкільне та 8 фабрично-заводських відділень. На активному рахунку каси на 1 січня 1915 р. налічувалося 1713176 крб. Причому, на проведення готівкових операцій від установ Державного банку чи казначейства касою отримано 112096 крб. Пасивні рахунки центральної каси зі шкільними відділеннями становили на ту ж дату 1949522 крб., а роком пізніше вони скоротилися до 1715103 крб. Кошти фабрично-заводських кас протягом 1915 р. навпаки зросли з 95180 до 146861 крб. [16], що можна пояснити підвищенням номінальних доходів сумських робітників.

У Ромнах діяло відділення одного з найбільших російських банків – Азово-Донського комерційного. Відділення проводило всі банківські операції, притаманні тогочасним кредитним установам. Його поточну діяльність регулювали циркулярні листи головної контори. Зміст циркулярів початку Першої світової війни свідчить про активну участь банку в підтримці уряду, який потребував значних фінансових ресурсів для ведення воєнних дій. Зокрема, Азово-Донський банк прийняв на себе зобов'язання по реалізації 5,5-процентної воєнної короткострокової позики на суму 1 млрд. крб., про що повідомлялося Роменському відділенню в листі від 3 листопада 1915 р. [17]. Крім дилерських операцій з державними цінними паперами, касового та розрахункового обслуговування клієнтів банк надавав матеріальну допомогу своїм пра-

цівникам, які йшли на фронт, у розмірі суми розрахунку та винагороди. Роменське відділення банку рішенням від 6 вересня 1914 р. додатково виплатило кожному з таких працівників від 25 до 50 крб. у залежності від посади та сімейного стану [18]. Загальнодержавні заходи щодо обмеження відтоку капіталу з Росії під час війни відбилися й на діяльності Азово-Донського банку, який повідомляв циркулярним листом від 23 серпня 1914 р. про ліміти телеграфних грошових переказів за кордон. Максимальні суми становили: на Стокгольм, Копенгаген – до 2000 крон скандинавських, в Австрію – до 1000 крон австрійських, у Німеччину – до 1000 гульденів, у Румунію – до 1000 лей, у Францію, Швейцарію – до 2000 франків, в Англію – до 100 фунтів, в Америку – до 250 доларів. До того ж, такі перекази повинні були робитися круглою сумою і не більше двох доручень на рік [19].

Як уже зазначалося, роль місцевих розрахункових і кредитно-депозитних установ відігравали міські банки, які виникали в губернських і повітових містах ще в 60-70-х рр. XIX ст. Їх муніципальний статус обумовлював не таку широку сферу діяльності, яку мали всеросійські банки, однак в наданні банківських послуг місцевим органам влади та громадянам вони виявилися незамінними. Їх процентна, кредитна і депозитна політика спрямовувалася на задоволення потреб місцевих громад і враховувала інтереси регіонів.

У 1866 р. розпочав діяльність Роменський міський громадський банк, статутний капітал якого становив 4 тис. крб. сріблом. У звіті про роботу цього банку за 1866-1868 рр. зазначається, що одержані відсотки за коштами засновників у сумі 105655 крб. разом з основним капіталом дали можливість довести в 1868 р. обсяг активних і пасивних операцій до 357378 крб. Оскільки головними засновниками банку виступали тодішні органи місцевого самоврядування, то й отриманий прибуток розподілявся з урахуванням їх інтересів. Так, із загальної суми прибутку на потреби міста було перераховано 2627 крб. Решта прибутку в сумі 985 крб. використана на збільшення запасного (резервного) капіталу та 1313 крб. – на приріст основного капіталу. Залишок у 4509 крб. відраховано на 1869 рік [20].

Сумський міський громадський банк, відкритий у 1869 р., виконував аналогічні функції для свого міста. Характерною рисою тогочасної банківської системи є її процентна політика. Процентні ставки банку диференціювались у залежності від виду застави та терміну кредитування. Баланс банку на 1 грудня 1897 р. містив дані про відсотки, які він стягував за надані послуги. Найнижчою була ставка за позиками під заставу будівель і землі – 7 %, під цінні папери – 7,5 %, під дорогоцінні речі – 8 %. Дисконтна ставка за короткостроковими векселями (до шести місяців) становила 8 %, а за більш тривалими – 9 % [21]. Водночас своїм вкладникам банк сплачував 2 % по вкладах на поточних рахунках і 2,5 % – по вкладах до запитання. Аналіз пасивів свідчить, що власний капітал банку на означену дату становив понад 290 тис. крб., з яких на основний капітал (статутний фонд) припа-

дало 89,7 %, а на запасний (резервний фонд) – 10,3 %. Серед залучених коштів левова частка належала вкладам клієнтів, з яких строкові – 55,1 %, поточні – 28,4 %, до запитання – 16,5 %. За дорученням Міністерства фінансів банк стягував збір з процентного доходу вкладників у розмірі 5 %. У структурі чистих активів понад половину становили операції з обліку векселів, тоді як частка позик дорівнювала 20,7 %, цінних паперів – 7,3 %, каси – 5,5 %. Кредитний портфель на 66,5 % складала позики під заставу будівель у Сумах, на 26,8 % – під заставу гарантованих державою цінних паперів, на 4,5 % – під заставу землі в

Сумському, Охтирському та Лебединському повітах, на 2,1 % – під заставу дорогоцінних речей. Позики міській владі становили незначну суму (близько 0,1 % усіх кредитів).

Отже, за два дореволюційні століття банки Росії пройшли тернистий шлях свого формування та утвердження в складі інфраструктури ринкової економіки. Їх еволюція відбувалась як у кількісному, так і якісному відношеннях, і охоплювала організаційне, функціональне та структурне удосконалення діяльності.

Список літератури

1. Семенкова Т.Г., Карамова О.В. История русской экономической мысли: Ч. 1. – М., 1997. – С. 47.
2. Яковец Ю.В. История цивилизации. – М.: ВЛАДОС, 1997. – С. 214.
3. Финансы Российского государства в правления императрицы Елизаветы Петровны // Финансы. – 1997. – № 2. – С. 58.
4. Бор М.З. История мировой экономики. – М.: Дело и Сервис, 1998. – С. 170-192.
5. Тимошина Т.М. Экономическая история России / Под ред. проф. М.Н. Чепурина. – М.: Информ.-изд. дом "Филинь", 1998. – С. 92-153.
6. Гончарук Т.І., Корогод Г.І. Становлення і розвиток банківської системи на Сумщині // Фінанси України. – 1998. – № 10. – С. 112.
7. Финансы Российского государства в правления императрицы Елизаветы Петровны // Фінанси України. – С. 59.
8. Хромов П.А. Экономическая история СССР: первобытно-общинный и феодальный способы производства в России. – М.: Высшая школа, 1988. – С. 252.
9. Ляшенко П.И. История народного хозяйства СССР: В 2-х т. – Т. 2. – М.: Госполитиздат, 1956. – С. 107-356.
10. Бовькин В.И. Россия накануне великих свершений. – М.: Наука, 1988. – С. 81.
11. Лукашевич Л.М. Україна: Історико-економічний огляд. Монографія. – К.: МАУП, 1997. – С. 139.
12. Україна і світ. Історія господарства від первісної доби і перших цивілізацій до становлення індустріального суспільства. – К.: Генеза, 1994. – С. 247.
13. Коропецький І.С. Дещо про минуле, недавнє минуле та сучасне української економіки. – К.: Либідь, 1996. – С. 96.
14. Сумський обласний державний архів. – Ф. 712. – Оп. 1. – Спр. 1. – С. 1.
15. Сумський обласний державний архів. – Ф. 213. – Оп. 1. – Спр. 2. – С. 2.
16. Сумський обласний державний архів. – Ф. 213. – Оп. 1. – Спр. 1. – С. 2-33.
17. Сумський обласний державний архів. – Ф. 1082. – Оп. 6. – Спр. 3. – С. 15-18.
18. Сумський обласний державний архів. – Ф. 1082. – Оп. 6. – Спр. 2. – С. 9-14.
19. Сумський обласний державний архів. – Ф. 1082. – Оп. 6. – Спр. 2. – С. 1-12.
20. Сумський обласний державний архів. – Ф. 1087. – Оп.1. – Спр.1 – С. 1-3.
21. Сумський обласний державний архів. – Ф. 213. – Оп. 1. – Спр. 2. – С. 16-17.

Summary

In the article, the history of bank formation and development in Russia during the period since the second half of the 18-th century till the beginning of the 20-th century is presented. The authors distinguish several stages in the process of banking establishment formation and analyze the major banking operations on the each stage. The main activity directions of the all-Russia and regional banks on the territory of nowadays Sumy region are shown in the article.